

In addition, much attention is paid to the individualization of the image of the ruler, in particular the disclosure of the psychology of his actions.

In conclusion, in the artistic interpretation of I. Nechuy-Levytsky hetman I. Vyhovsky is represented as the bearer of political views and ideological positions, that played a significant role in the formation and development of the idea of Ukrainian statehood and became a continuation of the historical conception and ideological dominants of the cossack chronicles.

Keywords: *artistic interpretation, history, historical figure, baroque historiography, cossack chronicles, historical reminiscences, I. Nechuy-Levytsky, the novel "Hetman Ivan Vyhovsky".*

УДК: 821.161.21. Нечуй-Левицький

Анатолій Ткаченко, д-р філол. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЕТОЛОГІЧНА ОПОВІДЬ КЛАСИКА

Звернуто увагу на потребу нового текстологічно вивіреного безцензурного видання творів І. Нечуя-Левицького, куди слід долучити й раніше не публіковані та маловідомі тексти. Зокрема, йдеться про нарисову оповідь "Як сахарні голови літали в повітрі", написану понад сто років тому та з невідомих причин не віддану до друку.

Ключові слова: *оповідання, нарис, нарисова оповідь, етологія, міжетнічні взаємини, реалістичний стиль.*

1914 р. він був уже класиком української літератури. Готував цей твір, як зазначено на титульному аркуші рукопису, "для майбутнього журналу "Основа" або для XII т. повістів і оповіданнів". Завадили, мабуть, початок Першої світової війни, наступні революційні події та підупале здоров'я (за чотири роки по тому письменник помер).

Через понад піввіку Віра Аполінарівна Левицька, внучата племінниця Івана Семеновича, уперше й востаннє опублікувала текст твору в журналі "Радянське літературознавство" (1978, № 12), на жаль, у трохи препарованому вигляді. Як зазначено в преамбулі, автограф зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (ф. І, од. зб. 27833) (нині це Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Рукопис чорновий, "про що свідчать певна мовностилістична невідшліфованість тексту, численні закреслення та виправлення тощо" [1, 66].

У першопублікації написання деяких слів, зокрема фонетичних діалектизмів, було узгоджено з нормами тогочасної орфографії. Як видається, готуючи нову публікацію, саме фонетичні діалектизми потрібно відтворити або принаймні подати в примітках. Прагнучи привернути увагу до маловідомого твору, спробую поєднати в цій статті жанрові особливості есею, часткової републікації, етологічного та поетологічного аналізу.

Отже, починається оповідь із характерного для реалістичного стилю письменника розлогого опису місця дії та пейзажних замальовок: *"В нас у Стеблеві дві сахарні: одна піскова, а друга рафінадна [унизу примітка, яка свідчить про документальну основу тексту: "Рафінадну сахарню новий дідич потім згодом скасував"]*. Обидві великі сахарні стоять сливе видно на здоровецькій широкій садибі в кінці містечка на краю довгої вулиці, котра тягнеться далеко за містом, прямуючи до містечка Шендарівки понад берегами річки Боровиці. Боровиця витікає з двох чималих ставків в[ліпше у] Шендарівці й розливається по долині по мочарах, зарослих очеретами та осокою, меж двома рядками зелених високих та крутих горбів. Коло самих сахарень Боровиця давно загачена широкою греблею й розливається довгим ставком помеж горбами. Коло самої греблі за високим барканом стоїть високе забудування піскової сахарні. Вода з ставка через лотоки проведена в саму сахарню, в низьке забудування, збоку причеплене до великого будинка сахарні. Над лотоками поставлений невеличкий місток. Вода з лотоків проведена через муровану стіну в довгі й широкі корита, в котрих полощуть і мють сахарські буряки машиною з клепочками на валі, котрі перегортають й обполіскують буряки в падаючій зверху ставній чистій воді, і звідтіть буряки переносять просто в тьорку, цебто на колесо з гострими ножами на дні ніби кадовба, де ножами шаткуються буряки, мов на дрібну локшину. В цій частині сахарні служать сливе самі дівчата.

Вище од піскової сахарні по покато́му пригорку розкинулось широчезне подвір'я, на котрому бовваніли дві височезні труби – димарі двох сахарень, стоять муровані довгі магазей для складання сахарського піску й голов рафінованого сахару, видно скрізь розкидані кузні та слюсарні, в котрих лагодять поламані машини. А вище од усякого забудування стоїть гарненький дім,

житло директора сахарні з опрічним двориком та садочком та поставлені рядочком невеликі житла для сахароварів та усякових конторських офіціалістів й їх сім'їв з невеличкими огородами. Уся ця широчезна садиба, окрім домиків для офіціалістів, була обгороджена високим барканом з високих з добрящої дубини стовпців з перекладинами й оцепинами зверху, обшальованим високими дошками всторч, заввишки на чотири аршини або й більше. Усі дошки поставлені з загостреними вершками. Зверху баркан був зубчастий.

Давній дідич Стеблева Зіновій Гловінський на старості літ оддав Стеблів з сахарнями і суконною фабрикою, і пшлем, й з полями в посесію таки стеблівському грошовитому євреєві Лазареві Гершковичу Лібер[ман]нові, простому, але дуже багатому, батько котрого торгував дошками та деревнею. Нажився й зоставив синові чималий капітал.

Новий посесор, як людина сільська, зріс меж селянами й добре знав нориви і селян, і фабрицьких робітників, і всякових панків, фабрицьких офіціалістів, був чоловік досвідний і добре знав, що на селі треба добре стерегти своє добро й од селян, і од панків фабрицьких офіціалістів, знав усякові способи, як вони усі ладні красти й переполовинити його добро потаєнці й хитро, бо він ще замолоду вештався скрізь по селах, по сусідніх фабриках, бував у бувальцях і придивлявся до всього. Ставши посесором фабрики, він зараз загадав майстрам скинути стару низьку огорожу з частокола й натомість поставив кругом усієї садиби, сахарень і директорського житла височезний баркан, через котрий не можна було перелізти ні на який спосіб, навіть не можна було перекинути ні шматка, ні кришки панського добра на межуючі з садибою поля. Дошки були міцно прибиті великими цвяхами до оцепин та поперечок; вершки дощок скрізь були загострені, неначе зубці, ще й обтикані товстим дротом з колючками, колькими, як терен, щоб було колько в руки тому, хто наважився б вхопитись долонями за вершки баркана й перелізти в двір сахарні" (тут і далі цит. за: [1, 66–72])^{*}.

^{*} Підкреслення в тексті твору, набраному курсивом, шрифтові увиразнення та вставки у квадратних дужках наші. – А. Т.

Як бачимо, у цьому описі трапляються повтори, пере-стрибування з теперішнього часу в минулий, а все ж така увага до подробиць і деталей, як на мене, вигідно вирізняється на тлі чималої кількості постмодерного швидкопису: в цьому є щось старосвітське і чи не назавжди втрачене. На жаль, і в републікації, не маючи змоги подати текст цілком, мушу його скорочувати, намагаючись зберегти найколеритніші уривки.

Далі – знову некваплива розповідь про те, як у неділю стеблівський чоловік Пилип Таран пішов до ставка коло сахарні вудити рибу. Спостерігаючи за згасанням довгого петрівчаного дня, Пилип задумався про те, що незабаром не стане хліба до нових жнив: *"Не дурно ж кажуть: спасівка-ласівка, петрівка-голодівка"*. Згодом на гачок таки піймався великий короп, а потім сталося й геть незвичне: *"Дивиться він, аж з-за високого баркана над зубцями летить щось темне, аж чорне, неначе якась здоровецька чорна птиця. Пилипові чогось здалося, що то летить відьма на дніщі, як розказують в казках, і йому уявилося, що та відьма вилинула з труби-димаря, або десь узялась здоровецька сова, або вилетів пугач, що промайнув над барканом. Пилип з дива тільки витріщив очі. Але незабаром те диво впало, аж гепнуло, на шпориш і покотилось по маленькому нахилі й покати до ставка, прямуючи просто до верби, під котрою сидів на своєму рибальському кублі Пилип. Пилип підвівся з місця... й углядив за вербою в бур'яні щось чорне, подовжасте.*

"Що воно таке? Чи нечиста сила, чи якась невідома птаха прилетіла й упала в бур'ян?" – думав Пилип і трохи страхався доступитись до тієї птахи. Але зирнувши на захід, на ясну пляму на небі, він став сміливіший. Полапав те диво: то була голова сахару, замотана в чорну бібулу".

Після повторного польоту "птахи" рибалка думав, що хтось перекидає крадений сахар, знову почав закидати вудки, *"і все кмітив, чи не вийде з-за вугла баркана злодій"*, але той, *"певно, ждав, поки впаде на землю темна ніч..."*. *"Вже як стало поночіти, і як зорі замиготіли на небі, Пилип почепив на плече навхрест торбину з рибою, взяв вудки в одну руку, накинув наопашки на плечі жупан, вхопив під пахви дві голови сахару, обережно перейшов через місток та греблю, озирюючись по*

обидва боки греблі. Його брав острах[,] щоб часом будлі-яка людина не вгляділа й не побачила його в той час з такою чудною вантагою під пахвами".

Далі – докладний опис того, як із острахом зустрічає новину дружина, як Пилип переконує її, що ті голови самі впали на нього, як вона бідкається, що він приніс у двір непотрібний і небезпечний клопіт. А також Пилипові вагання та самовиправдання: *"Як я однесу ці голови до хазяїна сахарні, то буде якось ніяково: скажуть, що я сам вкрав, або злигався з злодіями, таки фабрицькими, та хочу виказати на їх хазяїнові, щоб не потрапив у біду самому. Тоді я нароблю собі ворогів у сахарні, і вони можуть помститись та ще й підпалити мою хату. Це якась чортяча морока перелетіла до мене через баркан. Але мені було шкода покинути це добро на березі, бо якби свінуло надворі, а злодій не похотівся забрати його в свій час, то світом вранці все одно забрали б його якісь пастухи або прохожі люде. Але якби вночі випадком несподівано линув заливний дощ, то це добро розмокло б і пропало б в грязюці та в воді в ставку. Коли б часом діти не побачили цих голов сахару та не дізнались за їх, бо діти щирі на вдачу й лепетливі: можуть похвалитись і почванитись перед другими дітьми. Піде поголошка по селі, – тихо міркував Пилип".*

Дружина картає його за ту "чортячу спокусу", велить сховати голови в клуні, аби вранці придумати, що його робити, а коли чоловік уносить торбу, звідки *"посипалась дрібна плітка, а потім випав здоровецький короп і розтягся впродовж сливе на всі ночови"*, веселішає. Діти також *"зраділи, круtilись коло ночов, брали в руки дрібні йоржжиків та линки й збавлялись ними, ніби цяцькою"*. А коли сіли вечеряти, то *"щебетали за столом, неначе горобці цвірінькали на горбі. Варка вже забула про той клопіт, що був схований у клуні, в засторонку. Але в Пилипа той клопіт у соломі не виходив з думки. Він сьорбав юшку й жував галушки мовчки. Його високе чоло, обрямоване чорним волоссям, було задумане, понуре. Несподівана знахідка, неначе важкий камінь, лягла на його сумління, і все ніби душила й муляла дуже неприємно. Щось неприємне та сумне лізло в його голову настирливо й муляко, безперестану муляло й заважало йому їсти й розмовляти"*.

Це досить тонка психологічна характеристика вдачі селянина-трудівника, де майже незайвими стають навіть повтори: муляє, душить і мучить сумління мимовільний гріх. Зрештою, дружина ніби знаходить вихід: напекти коржів і зробити "шулики з маком та з медом". Діти радіють.

"Після вечері батько помолвив Богу дітей і сам помолвився перед образами. Діти полягали спати й зараз поснули. Але Пилипові чогось не спалось. Він перевертався з боку на бік, і перед його очима все манячів ставок, тріпався на зеленому березі великий короп, побиваючись в конанні, лисніла на траві дрібна срібляста рибка, і йому все уявлялось, що над його головою все літають і шугають в прозорому небі якісь великі чорні птиці, якісь чудні й страшні, з закарлюченими гострими совиними дзьобами, без хвостів, а поміж ними літають сахарні голови, мов чорні важкі довбні. А Марусі й Петрусеві вже снилось, ніби вони сидять за столом, по столі лазять чорні мухи, на столі стоять полумиски з чорними шуликами з медом та маком, і вони їдять шулики, а полумиски все-таки повні з верхом солодких шуликів, шулики все летять, наче з стелі, в полумиски.

На другий день Варка почистила рибу й подала на обід чудовий смачний борщ з коропиною, а потім, на другу потраву, – шулики, тільки не з медом, а з сахаром. А через тиждень діти знов їли шулики і в неділю, і в понеділок та так розласувались, що просили щодня в матері шуликів з медом. А старший хлопець Петрусь раз якось спитав у мами, де вона бере такого багацько меду на шулики й просив у мами того меду, бо дуже заласував. Сливе щодня діти чеплялись до матері та канали, щоб вона дала їм меду, бо їм дуже заманулось поласуватися тими солодкими ласощами".

Зрештою діти почали ніби здогадуватися про щось, а Пилип вирішує зізнатись у тому гріху священникові та попросити його поради. Перепинивши батюшку, він розказав йому все і спитав, чи то крадіжка, чи знахідка.

"– Воно не крадіжка, бо ти ж не крав зумисне сахару, не лазив у магазей і не поцупив сахару потаємці. Але все-таки це крадене добро, і воно належить до хазяїна сахарні Лазаря Гершковича. Хтось другий крав, а ти неначе переховуєш, все-таки не своє, власне, а крадене добро, – сказав батюшка. – А ти не заповістив за це в конторі, або хазяїнові сахарні Лазареві Гершковичу? – спитав батюшка.

– Ні, не заповістив, – одказав тихо Пилип.

– То треба було таки зараз завідомить про ту крадіжку сахару директора сахарні, або начальника контори й однести в контору голови сахару вранці другого дня, щоб контора захопила злодіїв на гарячому вчинку, по свіжих слідах, – сказав батюшка й засміявся, що якийсь клопіт впав з-за баркана на безвинного чоловіка. – Може, то краде сахар з магазей хтось з служачих таки в конторі панків та самих таки євреїв, котрих там повно в конторі та в сахарних, або, може, хтось з робітників, а може й з самих вартових, що вночі вартують у подвір'ї. Нехай я згодом побалакаю з Лазарем Гершковичем за цей випадок, але тільки натякну йому, що з його подвір'я літають смерком голови сахару через баркан, це їх якийсь спільник злодійської спілки нишком вночі забрав та продавав потаємці крамарям.

– Ох, батюшко! Прошу Вашої милості, за мене не кажіть нічого. Я й одмолюся й одхрещуся. Як говітиму, то накладіть на мене покуту. Я ладен спокутувати цей чийсь чужий гріх, бо як наважились красти потроху тільки головами Лазареві панки та євреї, деякі канцеляристи та наглядачі, то вони не приймуть мене на роботу в сахарню, яквикажчика, що виказав за їх злодійство хазяїнові. А як краде якась потаємна спілка робітників злодіїв, то ті спільники помстяться їй, борони Боже, ще підпалять мою хату. А як дізнаються злодії панки, що я виказав за їх Лазареві, то вони скинуть пеню на мене, що то я, мов, був у спілці з злодіями робітниками. Почнеться тяганина. Мою оселю бу[ду]ть трусить, будуть обшукувати усякі закутки, а мене, може, посадять під арешт в холодну при волосній управі, тягатимуть по судах на позвах. А мені ж зараз треба ставати на роботу в сахарні, бо в мене поля обмаль, і воно не прохарчує мене й моєї сім'ї. А моя Варка вже одрубала шматок голови та годує дітей шуликами з сахаром. Це на мене впав з неба якийсь несподіваний клопіт, неначе якась кара– за чужі гріхи, – аж бідкався Пилип, трохи не плакав.

– Я за тебе не скажу й слова Лазареві Гершковичу, а тільки натякну йому, що з його магазей літають голови сахару через баркан, як я нібито прочув од людей, бо тобі була б справді велика тяганина, якби дізнались, що в твоїй оселі є сховані голови

сахару, – заспокоював батюшка збентеженого, стурбованого й взрушеного душею безвинного Пилипа.

– Спасибі Вам за добру пораду. Навіщо мені здався той сахар? Ми не пани, а прості люде, чаю не п'ємо, то й сахару нам не треба. Варка готує на обід шулики з маком та з сахаром замість меду, а я їм ті шулики, неначе важкі камінці глитаю. І на душу, і на шлунок воно мені не йде. Все якісь сумні думки ворущаються в голові, як ковтаю шулики.

Пилип подякував, попрощався й спокійніший пішов додому, неначе скинув з себе якусь важку вагу. Батюшка попрямував до свого дому. Не встиг він дійти до дому, з брами панського дідицького двору вийшов посесор Лазар Гершкович. Лазар обгородив і дідицький двір з садком таким достоту високим барканом, як і подвір'я сахарень. Цей баркан стримів одним боком на місто, а другим боком в переулок, тягся сливе до самої дзвіниці якраз проти батюшчиного дома, бо стояв саме проти вікон, аж у покоях од його потемнішало.

Лазар Гершкович углядів батюшку, наблизився до його й поздоровкався.

Лазар був вже літній сивуватий чоловік, високий на зріст, сухорлявий, але кремезний, жилавий, бадьористий, жвавий, з чорними великими блискучими очима. В очах світився розум і завзятість запопадливої практичної людини. На взір він був зовсім не схожий на пана. Як Лазар осівся на посесії й перебрався в дідицький дім з багатенькою обставою, робітники, чоловіки й навіть молодіці, приходячи до його, щоб забирати гроші на облічці за роботу за тиждень, казали йому ти, а не ви, навіть по давній звичці казали й його жінці, – тикали на неї, а не викали. Лазар довго зобіжався, гримав на мужиків та на молодіць, що вони тикають на його, навіть нахвалявся не приймати на роботу ні на полі, ні на фабриці й у сахарнях тих, котрі казали йому ти, а не ви, і його жінці.

– Як діла? Чи все у вас гаразд на фабриці й у сахарнях? – спитав батюшка.

– Слава Богу, усі справи йдуть добре, але в мене в питлі не все благополучно, – одказав Лазар Гершкович.

– Що ж там таке трапилось? – спитав батюшка.

Лазар Гершкович тільки зітхнув і махнув рукою у простір, неначе з одчаю.

– Взяв я не посесію, а клопіт собі на шию. Оце вчора приходить до мене писар з питля Аврум та й каже, що позавчора Мошко Ліберман, той, що розсилав мішки питльованого борошна по крамницях в Богуслав, Канів, Черкаси й по всіх околишніх містечках, не записував мішків у книги, а гроші клав собі в кишеню. Він вже давно слабує на якусь слабість, бо вже давно кородився на шлунок, на живіт, а лікарі в Києві боялись різати шлунок та порадили йому їхати на ліки за границю до Відня. Вчора вранці він виїхав за границю й завіз моїх грошей тисячу карбованців. Я зараз покликав механіка німця, питаю в його, чом він не завідомив мене за це заздалегідь. А механік каже, що він глядів машин та усякої снасті в питлі і не вмикувався в канцелярські справи, котрі всі були в руках утікача, що всім правував у питлі та в конторі.

– Я давно примітив, що Мошко облесливий і хитрий крутій. Ви недобре зробили, що не кмітили за канцелярськими записами й не робили часто ревізії в конторі й облічки грошей по Мошкових записах, – сказав батюшка.

– Я знав Мошка давно і вважав на його як на чесну й хазяйновиту людину. Трудно мені увинуться коло всіх справ на фабриках та в питлі. Отак, як бачите.

– Недаремно ви поставили таку високу огорожу кругом сахарень. Нащо ж ви, сусідо, й проти моїх вікон поставили такий височезний баркан й заслонили мені півнеба? – спитав вжарти батюшка.

– А на те, щоб захистить двір, садок та огород, щоб не лазили в город та в садок свині, не ходили гуси, не літали кури, бо на селі од свиней та гусей і курей простим тином не обгородишся й не захистиш свого добра. В мене ж на стані стоять четверо дорогих коней. А в нас в містечку злодіїв, хоч міркою міряй, мов пашню.

– Для свиней та курей такий баркан буде притичиною шкодить в вашому городі, але для поміркованих злодіїв це не буде притичиною, щоб красти ваше добро. Досвідні та помірковані злодії доберуть способу красти й замкнуте добро навіть за високими мурами.

– Як-то так? Як же вони доберуть способу перелізти через таку височінь? – аж крикнув з дива Лазар Гершкович.

– Знадвору вони, може, й не перелізуть, бо в дощаний баркан треба забивать великі цвяшки, або свердлить дірки й забивать міцні кілки. Це для злодіїв буде велика труднація. [...] Але з середини двора можна викрадатъ тихцем. Чи пак не чули ви, що ваше добро, сахарні голови вже й перелітають через високий баркан та й котяться сливе до лотоків, до містка й до ставка?"

Так, не виказавши без вини винного Пилипа, батюшка підготував посесора до важливої звістки щодо крадіжок. "Я не лякав би вас надаремно. Але ви людина добра й хазяйновита, і хоч доглядаєте свого добра, але ви дуже вже ймете віри усяким доглядачам, хоч і самі добре кмітуєте за всім у дворі сахарні. Я чув, що голови сахару літають ще тільки поодинці. Але вони можуть незабаром літати, як галки, цілими зграями й сідають просто на віз, підкочений під баркан, й опиняться десь на ярмарку в Корсуні, в Шендарівці або в Богуславі. [...] Ви кміта важливий, але ви не все прикмітили. Як я правив молебень в сахарні, то помітив, що в вас складають сажні дров за сахарнею та за кагатами буряків, присипаних на зиму землею під самим барканом. На ті сажні можна ж поставити великі коробки з магазинів, а на їх можна поставити менші коробки, та, ставши на їх, можна легко, без труднощів й напруження, кидати за баркан голови сахару, а вони літатимуть за баркан, а там їх хтось ловитиме й забиратиме, – промовив батюшка. [...]"

– Я помилився, що взяв у дідича в посесію оцю маєтність та ще й з фабриками. Я й досвідний чоловік, але за всім не вгледши. Переполовиняють лихі люде моє добре, і заробіток мені вийде невеликий.

– А чи позакладали пак ви дірки на стінах у питлі, що позоставались, ба риштовки кругом питля, ще як ставили за пана питель? – спитав батюшка наздогад, осміхаючись.

– Давно загадав позамуровувати цеглою, бо в ті дірки робітники-мірошники просовували й уночі викидали тонкі й довгі, мов кишки, вузьенькі торбинки з питльованим борошном собі на галушки. Вже кишки в питля не вилазять з шлунка, – одповів Лазар.

– Але натомість почали вилазитъ з питля тельбухи, що їх витягав Мошко та продавав лантухи й мішки борошна по

містечках, – додав батюшка й зареготався. – Ой, оглядайтесь лишень на всі боки!

Але поки Лазар Гершкович надумався перекласти сажні деревні у подвір'я, голови сахару все потроху літали через баркан і котились з сугорбадо лотоків. Одна стеблівська молодиця вже смерком верталась з Шендарівки додому й ішла попід барканом до греблі. Над її головою з-за баркана вилетіла голова сахару й упала трохи не перед її носом та й покотилась, як клубок. Молодиця перелякалась, насилу потрапила перебігти через греблю й вибігти на вулицю. Вона розказувала людям, що на свої очі бачила, як відьма вилетіла з сахарні й покотилась клубком та упала в ставок. Друга баба так само бачила, як щось чорне вилетіло зверху сахарні й упало на греблю. Пішли чутки по селі, що до Лазаря Гершковича певно літає відьма, бо він недавно овдовів, що сахарня – це якесь нечисте місце... Як почалась робота в сахарні, налякані молодиці й дівчата не схотіли ставати в сахарні на роботу, боялися, що там завелась нечиста сила. Та чутки дійшли й до Лазаря. Він пішов і у батюшки поради просив, щоб він напутив наляканих дівчат і втовмачив їм, які то відьми літають через баркан сахарні, мов відьми на Лису гору. Лазар сказав, що він вже змінив деяких офіціялістів й напивав собі на службу інших і ті нібито відьми перестали вже літати у повітрі й качаться клубком, як вірять народ.

– Добре. Нехай я після служби Божої в цвинтарі побалакаю з молодицями за цю справу, бо в церкві проповіді не личить говорити про відьом, та ще й про ті голови сахару, що вже давно літають через баркан коло сахарні. Не припадає казати це в церкві, бо це випадок, для вас сумний, для поважних парафіян вийде смішним. Я сам маю хазяйство і добре дізнався, як треба все своє добро ховати і замикати, щоб воно було ціле, не зачеплене злодюжками, бо таких людей, – що мають охват на руку, є чимало і на селах, і в містах. "В усякому чину є по сучому сину", як кажуть у приказці. Є їх чимало і меж селянами-мужиками, й меж панками, що служать у вас та й скрізь по фабриках. Різниця й одличка меж ними тільки така, що мужик бере жменями та пригорщами, як у вас у питлі беруть питльоване борошно на галушки, а ваші панки й підпанки

крадуть мішками й лантухами та цілими возами й хурами і борошно й сахар, – промовив батюшка".

Він виконав свою обіцянку й розказав людям, що то за відьми. *"Од того дня дівчата й молодиці знов ставали на роботу в сахарні",* – так закінчується оповідь. Хоч і з деякими недошліфованими місцями та повторами, характерними для старшої людини, текст ще цілком зберігає риси потужного таланту, вивіреного стилю. Із сучасного погляду досить актуальним постає зображення дружелюбних стосунків між сільським православним священником і посесором-євреєм, шляхетне сприяння йому в збереженні майна, і водночас допомога своєму прихожанинові та його родині в природному прагненні звільнитися від почуття мимовільного гріха.

У цитованій преамбулі Віра Левицька зазначала, що за жанровими ознаками твір "наближається до нарису (згадані особи – жителі Стеблева, як, наприклад, дідич Зіновій Головінський; мабуть, і Лазар Гершкович – теж не вигадана особа, а родини Таранів і тепер живуть у Стеблеві)" [1, 66]. Цілком імовірно, що й священник, імені якого не названо, був батьком письменника та розказав йому цю історію. Тимчасом у самому рукописі стоїть авторське визначення: "Оповідання". На мій погляд, можна "помирити" ці дефініції, констатувавши синтез нарису й оповідання. Отже, назвімо твір нарисовою оповіддю, оскільки тут досить опукло виписано психологічні характеристики головних персонажів, мотивацію їхніх учинків, подано епічну панораму, на якій розгортаються події тощо.

Першопублікацію твору, яку тут почасти відтворено, було присвячено 140-річчю письменника. Минуло ще 50 літ, і в листопаді 2018-го тих років стало 190. Але вже тепер варто накопичувати матеріали для академічного видання художньої спадщини класика, яке, хочеться сподіватися, буде здійснене бодай до 200-річчя. Адже із часу 10-томного видання (К., 1965–1968) минуло понад піввіку, але й до нього з різних причин не потрапила низка творів, не тільки рукописних, а й раніш публікованих. Не кажучи вже про пізніше видані, яких не залучили до того найбільшого зібрання з ідеологічних причин.

Звернімо увагу й на підстрахувальний коментар: у нарисі "розкрито певні грані суспільно-економічних відносин у капіталістичному суспільстві, що нівечить людину, веде до моральної деградації. Є тут і антиклерикальні мотиви" [1, 66]. Ознайомившись із текстом, бачимо, що з деградацією тут не так усе просто, навіть порівняно з "соціалістичним суспільством" брежнєвського розливу, маразматична стадія якого припадала саме на часи першопублікації. А чи й із теперішніми нашими недокапіталістичними стосунками. Що ж до антиклерикальних мотивів, то їх тут немає зовсім. Навпаки, показано, до того ж з іскринкою гумору, благотворний вплив сільського священика на розвиток описаних подій та їх розв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Із спадщини І. С. Нечуя-Левицького (подала В. А. Левицька) // Рад. літературознавство. – 1978. – №12. – С. 65–73.

REFERENCES

1. Iz spadshchyny I. S. Nechuya-Levyts'koho (podala V. A. Levyts'ka) // Radyans'ke literaturoznavstvo. – 1978. – № 12. – S. 65–73.

Стаття надійшла до редакції 16.04.19.

Anatoliy Tkachenko, Dr Hab., Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AN ETHOLOGICAL STORY FROM A CLASSIC

In November 2018 it was 190 years since the birth of Ivan Nechuy-Levytsky. The author of the article believes that it is now necessary to accumulate materials for the updated academic edition of the artistic heritage of the classics of Ukrainian literature to its 200th anniversary. In this context, the work "How Sugarheads were flying in the air" is interesting for researchers. It was forgotten and the only one publication of the draft text was made by Vira Levytska, the great-niece of writer, in 1978. At the time of preparation for publication, the writing of some words, in particular phonetic dialecticisms, was consistent with the rules of the then spelling. According to the author of the article, in preparation for a textually validated publication, phonetic dialecticisms should be reproduced or at least submitted in the notes.

The essay is based on a true story: farmer Pylyp Taran, who had become an involuntary accomplice to the theft, later told the village priest about that sin. Pylyp asked him to warn the host, Lazar Gershkovich Lieber[ma]n, that his employees steal and smuggle refined sugar through the fence.

In the preamble to the first publication, in particular, it is said that the work "reveals certain facets of socio-economic relations in a capitalist society, which neglects people and leads to moral degradation. There are also anticlerical motives here". In fact, the analyzed work shows the beneficial influence of the rural priest on the development of the described events and their solution.

The article combines genre features of essay, partial re-publication, ethological and poetic analysis. In particular, the peculiarities of the poetics of the essay-narrative, its ethological rootedness in the mentality of the people are analyzed.

Keywords: *story, essay, essay-narrative, folk ethology, interethnic relations, realistic style.*

УДК 821.161.32 Нечуй-Левицький

Тетяна Ткаченко, д-р філол. наук, доц.,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського, м. Київ

ЖАНРОВА ПАЛІТРА МАЛОЇ ПРОЗИ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Статтю присвячено студіюванню специфіки малої прози Івана Нечуя-Левицького. Увагу зосереджено на дослідженні генології письма, зокрема розмаїтті малих епічних форм, презентованих спадщиною письменника. Висвітлено авторську рецепцію, інтерпретацію та реінтерпретацію жанрів, простудійовано проблематику і тематику прозописьма, виокремлено художні зображально-виражальні засоби, визначено варіативність постаті наратора. Встановлено риси ідіостилу письменника (реалізм, імпресіоністичні елементи; поєднання домислу і вимислу, автоалюзії, сенситивність, кольоросимволіка, інтертекстуальні вкраплення).

Ключові слова: *генологія, казка, легенда, оповідання, замальовка, гумореска, байка, нарис, нотатки.*

Творча спадщина Івана Левицького (псевд. Нечуй), прозаїка і драматурга, педагога й лінгвіста, етнографа та фольклориста, жанрово розмаїта. Відомий письменник і культурно-громадський діяч втілює у художніх текстах власне бачення України як поліетнічної країни, де кожний складник має особливий характер, притаманний побуту, спілкуванню, способу мислення, виражає, вдаючись до персоніфікації та фантазмагорії, своє захоплення багатством та розкішшю флори рідного краю, що відображає найкрасивіші куточки світу (Швейцарії,